

Ренесансовий талант

В.К. Шостя, народний художник України, професор, Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, м. Київ

До слова

Сьогодні нікого не дивує магічне кілька десятків років тому слово «дизайн». Більше того, буває, що за ним ховається бажання долучитися до модної нині діяльності, не маючи ні натхнення, ні хисту, ні знань про сам предмет.

Майже 20 років тому доля звела мене з керівником власної майстерні дизайну, народним художником України, професором Віталієм Шостею. У його передмові до каталогу «15 років відділенню графічного дизайну» (2003 р.) я прочитав: «Дизайн ХХІ століття — це бажання граничної гармонії природи, людини та плодів її діяльності, динамічна рівновага минулого, сьогодення та майбутнього, сходу та заходу, півночі та півдня». А ще згадав, як саме на початку ХХІ ст. (у березні 2000 р.) у нашому часопису «Упаковка» за авторством Віталія Шості вийшла стаття про Андрія Варголю (Andy Warhol) — геніальну особистість минулого століття у сфері дизайну, його складової — поп-арту, до речі, митця з українським корінням.

Навіяна дороговказами того ж Віталія Шості: «копати, бачити, мислити», майнула думка реалізувати в часопису «Упаковка» черговий проєкт під умовною назвою «Історичні постаті українського дизайну». За попередніми розробками проєкту, це мають бути нариси про українських митців, які закладали підвалини дизайну України, митців, що знані у світі як визначні особистості, — Василя Кричевського, Георгія Нарбута, Василя Єрмілова та багатьох інших.

Відкриває проєкт нарис «Ренесансовий талант» про видатного українського митця, фундатора Української академії мистецтв, її професора Василя Григоровича Кричевського.

Валерій Кривошей, к.х.н.

Василь Григорович Кричевський.
Фото 1940 року

художників став ініціатором і фундатором Української академії мистецтв, її професором. Восени 1943 р. на запрошення митрополита А. Шептицького переїхав до Львова, де очолив Вищу мистецьку школу. Пізніше був змушений емігрувати до Європи, а у 1949 р. — до Венесуели. Помер у Каракасі 15 листопада 1952 р. Перепохований на українському цвинтарі св. Андрія в місті Бавн Брук, штат Нью-Джерсі, США.

Кричевський Василь Григорович народився 31 грудня 1872 р. в с. Ворожба на Слобожанщині в родині повітового земського фельдшера. По закінченні технічного училища працював під керівництвом архітекторів С. Загоскіна і О. Бекетова, опановуючи мистецтво архітектурного проєктування.

У 1903 р. виборов перемогу в конкурсі на спорудження будинку Полтавського губернського земства. Проєкт був реалізований під його керівництвом (1904–1908 рр.) і став видатним зразком нового стилю — українського архітектурного модерну. Універсальність творчих інтересів здійснилася в різних напрямках: архітектура, дизайн інтер'єра, ткацтво, книжкова графіка, малярство, геральдика, сценографія, кіно... У 1917 р. Василь Кричевський разом із групою видатних

У цій стислій, енциклопедично-словникової біографії умістилося велике життя одного з найяскравіших творців нового українського мистецтва ХХ ст., перша третина якого мала різні ренесансові прикмети в царині культури. Ця епоха народила для України цілу плеяду геніальних особистостей, що спромоглися в різних галузях творчості матеріалізувати духовні цінності свого народу, долучивши їх до світового простору.

Слід назвати бодай кілька імен, які власною творчістю вплинули на загальний мистецький процес. Це Лесь Курбас і Микола Куліш з ідеологією новітнього театру, Михайло Бойчук зі своєю школою і продуктивною ідеєю синтезувати візантійську канонічну

традицію з дивовижною сакральною естетикою української народної ікони, Георгій Нарбут з невичерпною енергією, добутою від поєднання поезики українського бароко з високою культурою стародруків, Михайль Семенко із провокаційно-образною візуалізацією слова, «поезюмалярством» тексту..

Василь Кричевський — один з них. Його життя є справді показовим прикладом, як можна створити себе. Мав фанатичну здатність ненаситного пізнання, фіксування характерних ознак народного житла, конструктивно-формоутворюючих архітектурних об'єктів, деталей і оздоб фасадів та інтер'єру, предметів народної матеріальної культури.

Фасадна частина будинку Полтавського земства (сучасний вигляд)

До кінця свого життя досліджував прадавній символічний зміст, ритмічну логіку і структуру українського орнаменту. Досконало знався на гончарстві, килимарстві, гаптуванні, кроях народного одягу.

Вивчав повсякчас і скрізь: по селах і хуторах, на ярмарках і у книгозбірнях, студіював у своїх незліченних альбомчиках українські історичні старожитності у Ягеллонській бібліотеці. Працював у археологічних експедиціях, зокрема в одному із сезонів разом з Вікентієм Хвойкою на розкопках Десятинної церкви у Києві. Подібним чином користався подорожами до тодішніх Львова, Риму, Флоренції, Верони, різних міст Австрії. Маючи унікальну зорову пам'ять, міг безпомилково визначити, з якого повіту, чи навіть села, походять об'єкти народної творчості і побуту.

Глибоке вивчення Василем Кричевським української культурної спадщини, звертання до неї, опертя на неї наче відкрили йому духовний генетичний код народу, що плідно рефлексувало у всій творчості майстра. Такий спосіб пізнання став творчим дороговказом у проектуванні і будівництві його першої великої і цілком самостійної споруди — Полтавського губерньського земства. Саме цей об'єкт — від нелегкого конкурсу проектів до завершення будівництва, додання несприйняття і відверто во-

Великий державний герб УНР

Велика державна печатка УНР

Малий державний герб УНР

Мала державна печатка УНР

Державний кредитовий білет УНР «2 гривні». Лицева сторона (1918 р.)

Державний кредитовий білет УНР «2 гривні». Зворотна сторона (1918 р.)

рожего ставлення українофобського оточення — сформував особистість з новою світоглядною позицією. Тривалі дослідження Василем Кричевським народного будівництва храмів і жител полтавських українців, розуміння їхніх уявлень про ідеальне життєве середовище і способи його облаштування з безліччю утилітарних предметів самобутньої доцільності і краси, майстерне використання місцевих матеріалів дозволили авторові досягти вражаючої довершеності цілого архітектурного

образу і його найдрібніших частин. Найбільш поширений будівельний матеріал — полтавську глину — архітектор революційно застосував як спеціальну майолікову цеглу і черепицю, що і виготовлялися, і випалювалися також на Полтавщині, у містечку Опішному, зусиллями земської керамічної майстерні. А ще в одному полтавському місті — Миргороді — учні керамічної школи виконували в матеріалі велику кількість майолікових деталей, спроектованих за його ескізами.

Обкладинка книги М. Терещенка «Лабораторія» (1924 р.)

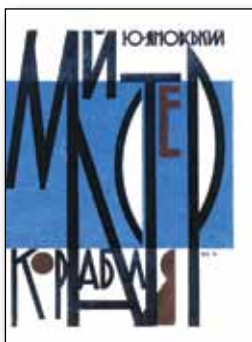
Обкладинка книги В. Штангея «Удруге народжені» (1930 р.)

Обкладинка книги «Українське малярство. Анатоль Петрицький» (1930 р.)

Обкладинка 4-го тому творів Ю. Яновського (1931 р.)

Обкладинка книги Ю. Яновського «Майстер корабля» (1932 р.)

Афіша театру ім. Івана Франка (1930-ті рр.)

Ескіз костюма полковника для вистави «Богдан Хмельницький» (1920 р.)

Цей архітектурний шедевр і творча позиція Василя Кричевського потужно вплинули на українське мистецтво. Самому ж автору, уже знаменитому на той час, випала доля у різних царинах творчості бути першим або серед перших, реалізуючи ідейні засади, виборені у період роботи над Земським будинком.

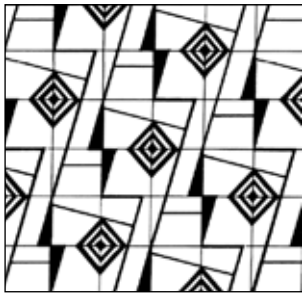
Перший період роботи у книжковій графіці у Василя Кричевського набагато багатіший шляхетними мотивами українських барокових стародруків — від обкладинки, форзацу, титулів і шмуцтитулів до заставок, кінцівок та ініціальних літер, а виразні ознаки вже естетики конструктивізму є засадничими у дизайні книжкових обкладинок початку тридцятих років минулого століття. Бездоганне відчуття і шанування площини аркуша, експресивні композиційні побудови із шрифтових знаків — головних і єдиних образів, які добирає автор, гранично раціональне використання ліній і плям як основного «будівельного матеріалу», рішуче моделювання графом знаків літер стають прикметами нового етапу української книги.

Надзвичайна творча активність, різнобічність інтересів і знань приводять його до київського театру М. Садовського, який першим з української мандрівної трупі створює стаціонарний професійний театр, де, так само вперше, до штатного складу вводиться посада художника. З осені 1907 р. Василь Кричевський, зі своїм уже чи-

малим досвідом знань об'єктів побуту і формування середовища, забезпечує вистави сценічним оформленням і, безумовно, стає одним із засновників української професійної сценографії. Ще одна із граней універсального таланту Василя Кричевського виявилася в 1915 р. у Києві на Сирецькому іподромі під час оформлення українського благодійного ярмарку на користь поранених. Дотепно імпровізуючи з доступними йому матеріалами: дошками, фанерою, полотном, виконаними у стилі народного примітиву панно, театральною завісою, великими мальованими плакатами, він створив образний простір народного театру.

Та вже у березні 1918 р. Василь Кричевський виконує замовлення М. Грушевського на створення державної символіки УНР. Буквально кілька днів інтенсивної праці знадобилося майстрові на проектування Державного герба (великого і малого), Державної печатки (великої і малої) Української Народної Республіки. Ці вже історичні артефакти є досконалими за геральдичними законами і пластичною довершеністю усіх компонентів: символом, виразно-тогочасною шрифтовою естетикою, пропорціями композиційних елементів, графічним лаконізмом.

Василя Кричевського завжди вражала нерозривна гармонія вжиткових характеристик об'єктів народного побуту з їхніми високими естетичними

Орнаментальний мотив
для тканини
(1926 р.)

Друкарський знак
видавництва «Рух» (1929 р.)

Мальований шрифт
для друкарської гарнітури
(1928–1930 рр.)

«Краєвид» (1935 р.)

вартостями. Крім численних матеріалів, зафіксованих у дослідницьких подорожах, він мав дуже добру власну колекцію старожитностей у Харкові і у своєму київському помешканні-майстерні на верхньому поверсі будинку М. Грушевського по вул. Паньківській. Обидва зібрання шедеврів народного мистецтва разом із книгами, проектами, картинами, безліччю підготовчих матеріалів загинули у 1918 р. Відомий будинок М. Грушевського цілеспрямовано був зруйнований гарматами більшовицького бронепоезда.

Цьому часові належать проекти державних грошових знаків УНР, хоча за тодішніх бурхливих історичних обставин було надруковано лише державний кредитовий білет «2 гривні». Цей невеличкий папірець є не лише шанованим історичним раритетом, але й шедевром проектної культури з усіма розпізнаваними особливостями творчої манери автора дизайну.

Винятково важливою була участь Василя Кричевського в організації і розбудові концептуальних засад вищої мистецької школи в Україні. Творчі принципи, випробувані на власному досвіді, педагогічні зусилля харизматичних художників стали надбанням студентів створеної в грудні 1917 р. Академії мистецтв України, а також імпульсували народження новітньої національної школи. Ще й до сьогодні зберігається структура персональних майстерень, як і за часів засновни-

ків, хоча той творчий хребет академії, зазнавши відчутних пошкоджень у несамовитих ідеологічних війнах, потребує вмілої реконструкції. Сформована у 1987 р. майстерня графічного дизайну ґрунтується, зокрема, на творчо-педагогічних засадах одного з «батьків» того виду діяльності, що ми тепер звемо дизайном, — Василя Григоровича Кричевського.

Хто хоч трохи уявляє роботу художника-постановника і вплив його творчої особистості на продукування кінофільму, зможе гідно оцінити реалізацію Василем Кричевським ще однієї іпостасі. Захоплення кінематографом було таким стрімким і продуктивним, що впродовж 1927 р. майстру вдалося втілити свої розробки у фільмах «Тарас Шевченко» і «Тарас Трясило» із П. Чардиніним на Одеській кінофабриці та у «Звенигорі» з О. Довженком. А в 1936 р. за його постановками вийшли «Назар Стодоля» і «Сорочинський ярмарок».

Якщо додати до творчих зацікавлень художника постійну, упродовж життя, роботу в малярстві, подивуватися і тут його власній живописній мові, тонким колористичним нюансам плернерних композицій, матимемо виразний і типовий образ людини з високими характеристиками особистості епохи Ренесансу, часу великих духовних відкриттів.

За часів Другої світової війни, уже літньою людиною, Василь Кричевський відмовився евакуюватися без родини

з Києва, що потім стало причиною вимушеної еміграції аж до далекої Венесуели, де до кінця свого життя майстер лишався з Україною лише у своїх творах.

Він був одним з перших митців, що глибоко відчув діалектичну сутність традиції, відродив національний культурний досвід уже в новаторському вимірі контексту європейського мистецтва ХХ ст. Адже національна присутність у світі має бути представлена не лише об'єктами старожитніх артефактів, що дісталися нам у спадок, але й саме найновішою творчою реакцією на ту внутрішню світоглядну гармонію, що міститься в них, як це було до снаги велетням доби Українського Відродження.

Очевидно, творчий метод, підтверджений і отілеснений великими майстрами, мав би підхоплюватися в сучасній практиці. На заваді цьому стає відсутність у теперішніх митців переконаної усвідомленості себе і своєї праці як невід'ємної частини Національної Культури. Ще досі дається взнаки жадлива і планомірна «зачистка» українського національного простору ще від часів «розстріляного відродження».

Дивлюся у моїй київській майстерні на дивовижний своєю ритмічною енергією твір Майстра і уявляю свого, майже восьмидесятилітнього художника, що у такий спосіб, своєю роботою, наче переноситься в Україну, у молоді, повні надії роки. *Ж*